

Anàlisi de la GEIEC (1):

El pronom personal fort de tercera persona referit a entitats no humanes

David Casellas i Gispert

Cercle Vallcorba

La qüestió esmentada en el títol, tot i que és tractada tant en la GIEC¹ com en la GEIEC², conté alguns punts discutibles i contradictoris, a la qual cosa contribueix que els exemples citats per la GEIEC no tenen context ni referència i, per tant, fàcilment poden ésser mal interpretats, forçats o desvirtuats.

Aquest apartat de la GEIEC comença així:

- (1) «Els pronoms forts de tercera persona *ell*, *ella*, *ells* i *elles* s'interpreten, en general, en relació amb entitats humanes. No s'usen referits a entitats no humanes quan el pronom fa de complement directe o indirecte, i el seu ús és força restringit quan fa altres funcions» (GEIEC, 13.3.3).

Segons això, la major part de vegades que usem les formes del pronom fort de tercera persona (i els respectius correlats possessius: *seu*, *seva*, *seus* *seves* = *d'ell*, *d'ella*, *d'ells*, *d'elles*) amb referents no animats és per usos indeguts, en gran part causats per calc de la llengua castellana, que no té un equivalent dels pronoms febles *hi* o *en*. Això queda ben clar en frases com les següents, on és obligatori usar *hi* o *en*³:

- (2) *Quan una pel·lícula no m'agrada sempre n'acabo parlant malament.* [I no pas: ... *acabo parlant malament d'ella.*]
- (3) *S'ha d'entendre que un lloc web és simplement un clic en una adreça d'Internet. Els clics que hi porten no poden ser mai un criteri de mesurament raonable.* [I no pas: *Els clics que porten a ella.*]

Tot i estar força d'acord amb l'enunciat de (1), és paradigmàtic que hi aparegui un possessiu, «el seu ús», referit a una entitat no humana i que fàcilment podria ser substituïble per *d'ell*, amb la qual cosa contradiu clarament l'afirmació que s'hi fa. Veiem que aquest possessiu ens amaga també un pronom feble: *Hi té un ús restringit*. De tot això en parlarem detalladament més endavant.

La GEIEC, tot i l'afirmació de (1), expressa que és possible fer servir el pronom fort de tercera persona sense referent humà en els casos següents:

a) Quan es tracta d'un pronom reflexiu:

- (4) «Els pronoms personals de tercera persona *ell*, *ella*, *ells* i *elles*, en alternança amb la solució més freqüent amb el pronom *si*, poden designar entitats no animades quan funcionen com a reflexius, **sovint reforçats** amb l'adjectiu *mateix*» (GEIEC, 13.3.3).

Hi afegeix dos exemples:

- (5) «Un automòbil és un vehicle que es mou *per ell/si mateix*; Els nombres 3 i 4 són nombres primers *entre ells/si*».

El primer punt criticable és la manca de distinció dels dos exemples citats a (5), pel fet que n'hi ha un que forma part d'una construcció reflexiva i l'altre d'una de recíproca. Això ens explica que en la construcció recíproca no s'hi usi el mot *mateix* i que a (4) hagi de

1 Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona 2016.

2 Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (publicada a <https://geiec.iec.cat/>).

3 Exemples extrets de David Casellas i Gispert, "El pronom personal de tercera persona", dins *Llengua & literatura* 17, 2006 (reproduït a <https://sites.google.com/site/cerclevallcorba>).

dir «sovint reforçats», en contradicció amb l'explicació que fa en un altre apartat de la mateixa gramàtica, on diu que *mateix* és obligatori:

- (6) «Amb inanimats resulta **obligatori** el reforç amb *mateix*, tant amb el pronom *si* com amb el pronom *ell*, excepte amb el sintagma preposicional *en si*, en què és opcional: *Aquestes portes s'obren per {si mateixes / elles mateixes} quan hi passes a la vora; però l'antropologia estudia l'individu en si (mateix); La declaració en si (mateixa) constitueix una prova del seu estat mental*» (GEIEC, 13.3.2).

Hem d'entendre que *ell* amb sentit reflexiu sempre ha d'anar acompanyat de *mateix*. Això sí, prèviament hem de distingir l'ús reflexiu i l'ús recíproc, cosa que no fa la GEIEC en els exemples (5).

En la construcció recíproca la preposició *entre* és la que ens emmena a la reciprocitat de l'acció i a fer que el referent sigui dins la mateixa oració: *Els nombres 3 i 4 són nombres primers entre ells/entre si* (amb el significat 'de l'un amb l'altre'). En canvi, en la construcció reflexiva és *mateix* el mot que converteix el pronominal (que cerca el seu referent fora de la pròpia oració) en una anàfora (amb el referent dins la seva oració). Per això, també quan es refereix a animats, és obligatòria la presència de *mateix* perquè la interpretació sigui reflexiva i no hi hagi ambigüitat. Vegem-ho amb un exemple:

- (7) *La Montserrat ens va dir que la Maria sempre pensa en ella [en ella = la Montserrat]; La Montserrat ens va dir que la Maria sempre pensa en ella mateixa [en ella mateixa = la Maria].*

Així doncs, *si mateix* i *entre si* han de ser les formes escollides a l'hora de redactar una oració reflexiva o recíproca amb un referent inanimat. Segons la GEIEC (4) aquesta és la solució més freqüent, no l'única; en tot cas, nosaltres hi afegiríem que és la forma tradicional i la que hem de potenciar decididament.

b. En construccions partitives:

- (8) «Els pronoms forts de tercera persona poden aparèixer en el complement d'una construcció partitiva, introduït per la preposició *de*, *alternant a vegades amb l'elisió, que sovint resulta preferible: Analitzarem diferents substàncies, {la majoria d'elles / la majoria} col·loïdals*» (GEIEC, 13.3.3).

No entenem gaire què vol dir «resulta preferible». Si el pronom aquí (només ens en posa un exemple) és prescindible i innecessari, per què l'hi hem de posar? Només per calc del castellà? La frase no és més natural i llegidora sense aquest *d'elles* tan innecessari? El quantificador tot sol ja fa la funció anafòrica i no li cal cap més element anafòric. Vegem-ne un altre exemple:

- (9) *Ara repassava els seus objectes. Molts ja havien perdut tot el sentit. [I no pas: molts d'ells]*⁴.

A més, tot i que podem suprimir-lo fàcilment, creiem que aquest pronom fort no ens apareixeria si redactéssim l'oració en un català no interferit, amb l'aparició del pronom partitiu:

- (10) *Ara repassava els seus objectes. N'hi havia molts que ja havien perdut tot el sentit.*

Així, si els quantificadors tot sols ja tenen valor anafòric, és clar que afegir-hi un pronom de tercera persona és un calc de la llengua castellana, que té una forma completament diferent de compondre les construccions partitives. Podeu veure-ho explicat en nombrosos articles i estudis de Jaume Vallcorba i Rocosa:

- (11) «Resta clar que en català el quantificador, tot sol, sense *ell*, ja és anàfora i que, diferentment, en castellà el quantificador no és anafòric i que, per això, cal que l'acompanyi l'anàfora *de él* (per exemple, «*muchos de ellos*»), que fins i tot pot referir-se a coses. Subratllem que la diferència, entre el català i el castellà, que acabem d'assenyalar, és un fet important»⁵.

c. En complements que no poden ser substituïts per un pronom feble:

- (12) «En textos de caràcter formal, el pronom fort es troba sovint en els complements que no poden ser substituïts per cap pronom feble: *Aqueixa virtut és la que tens i per ella t'has fet mereixedor d'aqueix benefici (o bé Aqueixa virtut és la que tens i per {aquesta / la dita} virtut t'has fet mereixedor d'aqueix benefici [...])*» (GEIEC, 13.3.3).

A les opcions que se citen hi afegiríem l'ús dels pronoms relatius, que compleixen molt bé aquesta funció anafòrica:

4 Exemples extrets de David Casellas i Gispert, "El pronom personal de tercera persona", dins *Llengua & literatura* 17, 2006 (reproduït a <https://sites.google.com/site/cerclevallcorba>).

5 Jaume Vallcorba i Rocosa, "Les interferències en els adverbials *en* i *hi*, tercera part", dins *Obra gramatical i lingüística completa*, volum II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2011, p. 462.

- (13) *Va obrir-se una porta; a través d'aquesta podia veure un llarg passadís. / Va obrir-se una porta, a través de la qual podia veure un llarg passadís.*
[I no pas: *a través d'ella.*]

Veient que hi ha unes quantes opcions ben vàlides, no entenem l'interès de mantenir una excepció innecessària respecte d'allò que s'ha dit al principi.

Jaume Vallcorba i Rocosa, en els seus estudis, a partir de l'anàlisi de nombroses obres literàries demostra que fins a mitjan segle XIX no es generalitza l'ús del pronom fort de tercera persona referit a coses. I ens assenyala que en una gramàtica d'una llengua interferida com la nostra hem de ser capaços de distingir què és impropri. Per això creiem que l'elaboració d'una gramàtica com la de l'IEC havia d'anar precedida d'un estudi exhaustiu d'obres representatives dels diferents períodes històrics pels quals ha travessat la llengua catalana:

- (14) «En arribar als escrits que hem anomenat *Textos diversos* (1843-1882) l'acastellanament és remarkable. Hi apareix ja força sovint el pronom *ell* referit a coses, també hi surt, encara que excepcionalment, el possessiu *son* com a representant del complementari del complement; quasi contemporàniament, es queixava d'aquesta innovació del possessiu l'humanista menorquí Antoni Febrer»⁶.
- (15) «En el cas d'una llengua com la nostra, tan agreddida, assetjada, interferida i dominada des de fa segles, i en particular des del XIX, servir-se de textos molt recents és difícilment provatori, i, doncs, no podem basar-hi conclusions. Cal que en fem el corresponent estudi històric a fi de veure què ens és propi i què impropri»⁷.

d. Ús del pronom en lloc d'un possessiu:

- (16) «Hi ha altres casos en què la presència d'un possessiu no permetria identificar amb claredat l'antecedent i es recorre al pronom fort encara que es tracti d'un antecedent inanimat: *Definim veu com el so que es produeix a la laringe en vibrar les cordes vocals quan l'aire expel·lit pels pulmons s'obre pas a través d'elles.* En aquest cas també podem recórrer a un demostratiu: *Definim veu com el so que es produeix a la laringe en vibrar les*

cordes vocals quan l'aire expel·lit pels pulmons s'obre pas a través d'aquestes» (GEIEC, 13.3.3).

Si hem dit que el pronom personal de tercera persona en un català no interferit no es refereix mai a un element inanimat, tampoc el seu coreferent possessiu *seu, seva, seus, seves* que, fet i fet, equival al sintagma preposicional *d'ell, d'ella, d'ells, d'elles*. Per tant, l'ambigüitat seria en l'oració construïda amb el pronom *hi*, i l'única manera adequada de desfer aquesta ambigüitat és amb el demostratiu.

- (17) *Definim veu com el so que es produeix a la laringe en vibrar les cordes vocals quan l'aire expel·lit pels pulmons s'hi obre pas a través / s'obre pas a través d'aquestes.*

Com que aquest apartat ens dona peu a tractar de la conveniència o no de l'ús dels possessius amb un valor inanimat, anem a veure què en diu la mateixa gramàtica quan fa l'anàlisi dels determinants possessius.

- (18) «e) Els possessius pronominals solen referir-se a una entitat animada, però també poden referir-se a una d'inanimada: *La Bíblia i les seves traduccions*. Així, en una expressió com *el seu origen*, el possessiu *seu* pot remetre a una entitat masculina o femenina, singular o plural i, tot i que sol ser una entitat animada, també pot ser una d'inanimada: *l'origen d'ell/d'ella/d'ells/d'elles, l'origen {del racisme/de la malaltia/dels humans/de les glaceres}*» (GEIEC, 11.3.2).

Arribats a aquest punt ja no hi entenem res! Aquest paràgraf es contradia totalment amb el que la GEIEC ha dit a (1), on s'afirma que els pronoms personals de tercera persona no s'usen referits a entitats no humanes o que hi tenen un ús molt restringit. A (18), en canvi, s'afirma que *d'ell, d'ella, d'ells, d'elles* i els seus correlats *seu, seva, seus, seves* poden usar-se sense restriccions. Així, com quedem?

A més, els exemples citats a (18) són propis de titulars sense cap referència ni context, la qual cosa ens en dificulta la interpretació. L'exemple citat *La Bíblia i les seves traduccions* en català no interferit hauria de ser: *Les traduccions de la Bíblia; La Bíblia i les traduccions que se n'han fet; La Bíblia i les traduccions que n'hi ha...* Vegeu que són construccions molt més naturals, simples i entenedores. L'ús del possessiu en

6 Jaume Vallcorba i Rocosa, "Les interferències en els adverbials *en* i *hi*, cinquena part", dins *Obra gramatical i lingüística completa*, volum II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2011, pp. 482-483.

7 Idem.

aquest exemple ens sembla propi de la redacció barroera d'algú que desconeix totalment la fisonomia pròpia del català. I el fet que hi pugui aparèixer el pronom partitiu *en* (inexistent en castellà) ja ens fa veure d'on ha sortit l'aparent necessitat d'un possessiu sobrevingut al català i totalment innecessari.

De la mateixa manera, tota persona catalana amb una mica de seny no interpretarà que en una frase (també descontextualitzada) com *El seu origen* o *L'origen d'ella*, *seu* o *ella* es puguin referir a una malaltia i no a una persona. Així direm: *Aquest virus n'és l'origen*. (I no pas: *Aquest virus és el seu origen* o *Aquest virus és l'origen d'ella*.)

Vegem com ho explica Jaume Vallcorba i Rocosa a partir d'un exemple:

(19) «*El governador britànic de l'illa va traslladar la capital d'ella a Maó i, i d'ella va reforçar el port.*

»Els dos *d'ella* que hi surten són reemplaçables per *seu* / *seva*. «El governador britànic de l'illa va traslladar la seva capital d'ella a Maó i, i va reforçar el seu port.» És evident que *d'ell* és substituïble per *seu*. És clar, «l'edifici d'ells» és «l'edifici seu». El conjunt *d'ell* és tan possessiu com *seu*. Per aquesta sinonímia, ampliant-la o estenent-la, totes les combinacions anafòriques amb *ell* poden ser transformades, amb la mateixa funció, en el possessiu *seu*.

»Hi ha, però, una particularitat important. El castellà, des de bon començament, ha fet servir el pronom personal de tercera persona amb aquesta funció anafòrica; contràriament el català popular no ho ha fet en tota la història fins a mitjan segle XIX, quan es produeix la situació de gran feblesa de la nostra parla, cosa que hi facilita la interferència castellana.

»Durant el segle XIX els catalans acaben ignorant la funció del pronom *en*, el qual és precisament el que és apropiat en el cas del darrer exemple textual.

Vegem-ho:

»El governador britànic de l'illa va traslladar-ne la capital a Maó i *en* va reforçar el port.

»Compareu, si us plau, aquesta darrera redacció amb les que anteriorment havíem construït, bé amb el pronom personal, bé amb el possessiu.

»Del fet que sigui propi del castellà l'ús anafòric del pronom *ell* i no ho sigui del català (i no ho és gens referint-se a cosa), es dedueix el caràcter espuri i impostor que té l'ús de *seu* i *ell*, fent d'anàfora en català, en comptes dels pronoms febles corresponents»⁸.

En conclusió, tenim moltes opcions per a poder escriure en un català no interferit (ús de pronoms febles, pronoms relatius, quantificadors tots sols, un sintagma nominal definit amb un adjectiu anafòric, els demostratius) i evitar haver de fer servir el pronom *ell* amb un referent no animat. Tot i les nombroses excepcions admeses per la GEIEC, creiem que simplificaríem molt la gramàtica i afavoriríem una redacció de les oracions més natural i escaient per al tarannà de la llengua catalana si evitéssim sempre l'ús del pronom personal de tercera persona o el possessiu referit a no animats, tal com hem aconsellat en els diferents apartats estudiats. ■

Publicat dins *Cercle Vallcorba* (12-5-2019)

⁸ Jaume Vallcorba i Rocosa, «El daltabaix dels verbs i els pronoms febles», dins *Obra gramatical i lingüística completa*, volum II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2011, p. 578.